

УДК 72.03:711.4(438.41)

ГОТЕЛІ-ЗАЇЗДИ КРЕМЕНЦЯ ЯК ФОРМОТВОРЧИЙ ЧИННИК ОБРАЗУ МІСТА

М. Ю. Якобчук

студентка 5 курсу, група АБС-51(м), навчально-науковий інститут будівництва та архітектури

Науковий керівник – д. арх. П. А. Ричков

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Стаття присвячена аналізу типологічних особливостей та значення втраченої забудови єврейських готелів-заїздів у формуванні історичного образу міста Кременець. Дослідження здійснені з метою розробки способів гармонізації сучасної забудови шляхом введення елементів традиційної архітектури.

Ключові слова: Кременець, архітектура, готель-заїзд, єврейська архітектура, житло.

Статья посвящена анализу типологических особенностей и значения утерянной застройки еврейских заезжих дворов в формировании исторического образа города Кременец. Исследование осуществлено с целью разработки способов гармонизации современной застройки путем введения элементов традиционной архитектуры.

Ключевые слова: Кременец, архитектура, заезжий двор, еврейская архитектура, жильё.

This item is dedicated to the analysis of the typological peculiarities and the meaning of lost housing system of Jewish hotel-inns in forming of historical image of Kremenets city. The investigations are realized with the object of elaboration of methods of modern housing system harmonization by means of inclusion of traditional architecture elements.

Keywords: Kremenets, architecture, hotel-inns, Jewish architecture, habitation.

В 1648 р., у наслідок визвольної війни міська забудова Кременця і замок були знищені козацькими військами Максима Кривоноса [1]. Відбудова відбулася в II половині XVII століття, у великій мірі, силами єврейського населення. У ці часи й сформувався старосвіцький характер міста. З того періоду, як на головній вулиці, так і на околицях виникло багато характерних специфічних будинків житлово-гостинного призначення, так званих «заїздів».

Традиції регіональної міської забудови мали продовження й у наступних століттях, чому сприяло збільшення чисельності євреїв, яка у 1765р. становила 649 осіб. Єврейська громадськість Кременця була другою по величині на Волині після Луцька [2]. За даними геометричного інструктажу 1783р. [3] та верифікації димів 1794р. [4], центральна частина Кременця (особливо вулиці Зарядна, Медова, Середня, Торгова, а також значною мірою вулиця Широка) була заселена єврейською людністю.

Домінуючу частину забудови на вищезазначених територіях, становили готелі-заїзди, призначені для розташування приїжджих у дні ярмарків. Вони відзначалися своєрідною архітектурою, продиктованою функціональними особливостями. Нижній поверх, з боку вулиці займали крамниця, корчма та приміщення для складів і возівень, за якими розташовувалося житло господарів. Зверху ж, під мансардним дахом, розташовувались гостинні номери [5].

Ще одною особливістю, спричиненою специфікою місцевості, була планувальна структура та спосіб забудови міста. Воно було видовженим у напрямі головної дороги, що

пролягала долиною потоку Ірва. Головні повздовжні вулиці пролягали доволі щільною мережею вздовж напрямків горизонталей схилу. Поперечні вулиці доволі стрімкі та незручні. Ринкова площа прямокутної форми теж розташована на рельєфі та має великий ухил. Окрім цього, будинки не змикались у суцільний фронт, як тоді було характерно для більшості міст, а стояли з деяким розривом, що дозволяло вирішити проблему поверхневих стоків. Таким чином, навіть в щільній забудові міського центру, де будинки стояли майже впритул, між ними залишали незначні проходи.

Це мальовниче поєднання архітектури та рельєфу Кременецьких гір, є популярним предметом описів письменників та дослідників як явище, що притаманне виключно цьому краю. Збереглося багато ілюстрацій, зокрема Наполеона Орди та Альфонса Бішбуа.

Проте, під час Другої світової війни, внаслідок спалення німцями єврейського гетто – основний осередок характерної міської забудови, що розташовувалась на північ від центральної площі, був втрачений. Останній з виразних взірців готелів-заїздів на вул. Шевченка, 22 був узятий під охорону, однак у 1980-х рр. розвалився [5]. Щоправда, навіть цей екземпляр, вочевидь, побудований в ХІХст., можна розглядати як будівельний фольклор, який виник пізніше вищезазначеного періоду, як і збережена донині велика кількість фотофіксацій міжвоєнних років.

Відсутність матеріальних реалій для аналізу приводить до припущення, що взірці Кременецьких готелів-заїздів та інших типових єврейських будинків являють собою продовження певної традиції і відтак мало чим відрізняються від подібних об'єктів з ХVІІІ, ХVІІ чи навіть ХVІ століть. Такого висновку можна прийти, проаналізувавши, що такі будівлі у різні періоди створювалися для тих же потреб, з тих же матеріалів (дерево), тими ж способами та в тих же умовах. Окрім цього, варто зазначити, що зовнішній вигляд таких будинків можна уявити також за аналогією з іншими містами з великою єврейською общиною [6].

Отже, типологія заїжджих будинків на теренах Кременця, беручи за основу збережені іконографічні матеріали міжвоєнного періоду, виглядає наступним чином (див. рисунок):

а) класичний єврейський однородинний (родини чисельні) житловий будинок. Притаманний першому (з відомих) періоду забудови, яка виросла в умовах економічно убогого існування;

б) блокування двох будинків довгими сторонами під однією покрівлею. Гребінь даху – по лінії стикування двох володінь, які будувалися одночасно. З'явилися з економічних причин;

в) комбінація цегляного напівповерха (цокольного), який називали суторіном, з дерев'яним поверхом на ньому. Суторіни, в залежності від їх висоти над поверхнею ґрунту, використовувалися як складські приміщення, як майстерні і навіть як житло;

г) багатофасадний будинок – був рідкісним явищем, оскільки в переважній більшості будівлі були орієнтовані до вулиці торцем, котрий виконував роль головного фасаду;

д) типовий готель-заїзд;

е) готель-заїзд з возівнею посередині будинку;

є) готель-заїзд з возівнею обабіч будинку.

а)

б)

в)

г)

д)

е)

е)

ж)

Рисунок. Типологія заїжджих будинків на теренах Кременця (промальовки автора)

Усі єврейські будинки, як багатші, так і бідніші, збудовані саме за цим принципом готелю-заїзду, тобто: обабіч коридору (холодного) розташований ряд кімнат; кожна з яких має двері в загальний коридор та до сусідніх приміщень. Розміри і число кімнат різні; в більшості, однак, випадків кількість не перевищує 8-12 кімнат, з 1-2 вікнами і одною піччю на дві кімнати. Сарай, що знаходиться під загальним дахом забезпечений окремими від житлових приміщень воротами [10].

Зазначимо, що кожен вуличний фасад є торцевим і має вхід до робочого приміщення (майстерні, крамниці, лавки, тощо), яке забезпечує сім'ю господаря засобами до існування. Фасади різняться між собою окремими деталями, але всі вони єдиного композиційного типу.

Головною відмінністю єврейських будинків від аналогічних за призначенням будівель інших етнічних груп є те, що вони виключно міщанські, тобто вони демонструють особливості саме міського способу життя з усіма наслідками, які з цього випливають. Таке твердження не є самоочевидним, бо для повітового міста аж до середини ХІХ ст. міський характер цих будинків – річ не самоочевидна, адже було дуже багато хат сільського, тобто садибного типу [6]. Також, відмінною рисою цієї забудови – було масове застосування балконів та галерей, котрі часом опоясували будівлю по всьому периметру, велика кількість ганків та прибудов, домінування високих ламаних дахових площин.

Таким чином, традиційна Кременецька забудова зазнала настільки високого рівня архітектурно-композиційного розвитку, що стала візитівкою міста, яка поряд із сакральними спорудами приваблювала туристів аж до періоду Другої світової війни.

Варто зазначити, що традиції Кременецької забудови дуже серйозно тварахувалася в архітектурній практиці 1920-30-х років. Зразки садибної та – у деяких випадках – громадської забудови передають найхарактерніші об'ємно-просторові властивості історичних взірців, підкреслюючи виразність силуету, домінування дахових площин та підпорядкування усіх просторових форм центральній осі будинку [5].

Проведені дослідження дають змогу відтворити характер кварталів, що колись оточували площу. Зокрема, на території сучасного парку культури у центрі міста, де у первісному варіанті проходило три вулиці, вздовж яких формувалась дерев'яна забудова крамниць та заїздів з характерним лише для Кременця виразним силуетом.

Відтворювані об'єкти функціонально повинні бути використані для задоволення потреб туристичного обслуговування.

З метою гармонізації силуету існуючих будівель радянського періоду, пропонується вести подальшу забудову поєднуючи сучасні та традиційні прийоми із застосуванням ламаних дахових площин, галерей, пластичних фронтонів, тощо.

Список використаних джерел:

1. Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. — 370 с.
2. Obecność Żydów w Krzemieńcu [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/krzemieniec/5,historia/> — Назва з екрану.
3. Кременецький краєзнавчий музей, фонди, од. зб. III (Instruktaż geometryczny Miasta Jego Królewskiej Mości Krzemieńca).
4. Там само, фонди, од. зб. V.613 (Wypis weryfikacyi domów Miasta Wolnego Rzeczypospolitey Krzemieńca w Wojewodstwie Wołyńskim, Powiecie Krzemienieckim znajdującego się).
5. Бачинська Л. Пояснювальна записка до історико-архітектурного опорного плану м. Кременець «Укрзахідпроектреставрація» Львів, 2003.
6. Метельницький Р. Деякі сторінки єврейської забудови Луцька - К., 2001. — 177 с.
7. Opolski Z. Do itistnego mieszkaińca Krzemieńca/ ŻK. 1933.-№2.-S.51-66.
8. Opolski Z. Ganki Krzemieńca i Wiśniowca/ ŻK. 1933.-№2.-S.73-78.
9. Слово про Кременець/Упоряд. А. Ломакович, Т. Присяжний, Г. Чернихівський, О. Васишин, Т. Сеніна. — Жовква : Місіонер, 2013. — 464с.
10. Зуц Н. И. Описание города Староконстантинова от начала основания и до наших дней.. — Староконстантинов: Типо-Литография С. Аренберга (под упр. И. Шехтмейстера). - 1884с.